

Кніжны анонс

Andrej Kotljarchuk. In the Shadows of the Poland and Russia. The Grand Duchy of Lithuania in the European Crisis of the mid-17th Century.

Suderturns hugskola, 2006. - 347 s.

Кніга Андрэя Катлярчука дэманструе беларускі погляд на палітычныя падзеі 1645 – 1667 гг., заснаваны на шырокім коле крыніц. Манаграфія, фактычна, уключае гісторыю Вялікага Княства Літоўскага ў еўрапейскі кантэкст на якасна новым узроўні. Англійская мова выдання моцна спрыяе ўвядзенню сучаснай беларускай навукі ў еўрапейскую гістарыяграфію. Трэба адзначыць, што суседнія краіны (Расея, Украіна, Літва) апошнія дзесяць гадоў прыкладаюць вялізарныя намаганні, каб пазнаёміць англамоўных чытачоў з вынікамі ўласных даследаванняў. Перакладаюцца манаграфіі, публікуюцца часопісы на замежных мовах і г.д. А вось у Беларусі навуковая прадукцыя на англійскай мове практычна адсутнічае. Магчыма, кніга Андрэя Катлярчука стане пачаткам пэўнага беларускага “прарыву” ў Еўропу.

Ва *Уводзінах* (с. 1-26) пералічваюцца асноўныя задачы даследавання, сярод якіх варта адзначыць аналіз прычынаў скасавання уніі з Польшчай і заключэння Кейданскай уніі 1655 г., ацэнка значэння ВКЛ у шведскай палітыцы, характарыстыка ролі Радзівілаў у гэтых падзеях і інш. Аўтар падрабязна спыніўся на паняцці “крызісу”, ягонага разумення і інтэрпрэтацыі ў еўрапейскай навуцы. Аналізуючы гістарыяграфію праблемы, А. Катлярчук заўважыў, што Кейданская унія ў польскай гістарыяграфіі трактуецца выключна негатыўна, як і яе галоўныя героі Януш і Багуслаў Радзівілы. Істотным недахопам, на думку аўтара, з’яўляецца слабая вывучанасць польскімі гісторыкамі дакументаў, якія захоўваюцца ў шведскіх сховішчах, і ігнараванне дзяржаўных інтэрэсаў ВКЛ. Адначасова адзначаецца пазітыўнае стаўленне да Кейданскай уніі беларускай і літоўскай гістарыяграфіяй. Аўтар таксама ахарактарызаваў крыніцазнаўчую базу даследавання, якая складаецца з матэрыялаў бібліятэк і архіваў Швецыі, Беларусі, Літвы, Польшчы і Расеі. Асабліваю каштоўнасць маюць “шведскія” дакументы, большасць якіх упершыню ўводзіцца ў навуковы зварот.

Варта адзначыць, што імёны і прозвішчы падаюцца аўтарам у польскай форме напісання, паводле польскамоўных дакументаў сярэдзіны 17 ст. Але ў 17 ст. таксама існавала старабеларуская форма напісання імёнаў у трыбунальскіх, гродскіх, земскіх кніжках, якую можна было б выкарыстаць. Напрыклад, літоўскія гісторыкі звычайна падаюць літоўскую форму напісання імёнаў у тэкстах на англійскай мове. Наогул, выпрацоўка адзінай формы напісання імёнаў і прозвішчаў з’яўляецца актуальнай праблемай для беларускіх даследчыкаў, якія пішуць на замежных мовах.

Раздзел *Separatism and policy of Poland* (с. 27-89) прысвечаны аналізу сітуацыі ў ВКЛ пасля падпісання Люблінскай уніі. Даволі грунтоўна прадстаўлены адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел у ВКЛ, апісаная складаная рэлігійная сітуацыя. Шмат увагі надаецца стаўленню шляхты ВКЛ да Польшчы і

шматлікім палітычным канфліктам. Напрыклад, канфлікт пасля перадачы Трубецка Маскоўскаму княству, што было зроблена ў інтарэсах польскага боку, быў улагоджаны толькі пасля таго, як ВКЛ атрымала Лоеў і Любеч¹. Таксама грунтоўна характарызуе працэстанцкі рух у ВКЛ і асабліва пазіцыя “партыі” Радзівілаў, іх палітыка адносна сваіх кліентаў і прадстаўнікоў іншых рэлігій, стасункі з працэстантамі з Еўропы, падтрымка эмігрантаў-працэстантаў, якія пераязжалі ў ВКЛ на сталае месца жыхарства.

У раздзеле *Forward Looking Security: Sweden's Approach (У пошуках бласкелі: шведскі падыход)* (с. 91-183) даследуюцца ўмовы заключэння Кейданскай уніі і змест самога пагаднення. Аўтар дэталёва прадставіў ваенную сітуацыю на пачатку вайны 1655 – 1667 г., размяшчэнне войскаў, іх колькасць і інш. Падрабязна раскрытыя ўмовы уніі, змест дакументаў, падпісаных прадстаўнікамі ВКЛ і Швецыі. Прыведзены спіс асобаў, якія паставілі свае подпісы пад пагадненнем. Аўтар падкрэсліў, што Кейданская унія была вымушаным крокам, а дзеянні Радзівілаў цалкам апраўданыя абставінамі вайны. Паводле дакументаў, гэта не быў акт капітуляцыі, як сцвярджаюць польскія гісторыкі, а пачатак стварэння новай федэратыўнай дзяржавы, дзе ВКЛ і Швецыя мелі роўныя правы. Унія змяніла баланс сілаў у Еўропе. Шведскія войскі занялі амаль усю тэрыторыю, дзе знаходзіліся працэстанцкія цэнтры. Стаўленне шляхты ВКЛ да Кейданскай уніі было неадзначным. Рабаўніцтва шведскіх войскаў і іншыя канфлікты прывялі да ўзнікнення руху супраціўлення. Праўда, не апошняю ролю ў гэтым адыграла Масква.

Раздзел *The Grand Duchy of Lithuania as a contested territory (Вялікае княства Літоўскае як тэрыторыя спрэчкі)* (с. 185-268) распавядае пра сутыкненне інтарэсаў Швецыі, Масковіі і Украіны з-за тэрыторыі ВКЛ. Суседзі, карыстаючыся ваеннай сітуацыяй рэалізавалі свае захопніцкія планы. Гэта адлюстравалася нават у тытулатуры шведскага караля, маскоўскага цара і ўкраінскага гетмана. У выніку пачалася вайна паміж Швецыяй і Масковіяй. Украіна і Масковія ўвайшлі ў канфлікт з-за Беларусі. Яна ж стала прычынай сутыкнення Украіны з Швецыяй. Эліта ВКЛ была вымушана заключаць пагадненні з рознымі бакамі, каб захаваць свае ўладанні і статус. Аўтар вельмі падрабязна прааналізаваў ваенныя падзеі, інтарэсы кожнага боку, яго планы адносна ВКЛ і наступствы для Вялікага Княства. Па сутнасці, усе прадстаўленыя краіны разглядалі ВКЛ як здабычу. Але пры яе падзеле ім не ўдалося дасягнуць згоды.

У *Падсумаванні (General Conclusions)* (с. 269-290) звяртаецца ўвага на вялізарныя страты насельніцтва ВКЛ, а таксама на тое, што фізічнае знішчэнне

¹ Аўтар памыляецца, сцвярджаючы, што ўладальнік Трубецка Юры Трубецкі дабрахвотна перайшоў на бок Масквы і замест Ежы стаў называцца Юрыям. У тагачасных дакументах ён фігураваў пад двума імёнамі, у залежнасці ад таго на старабеларускай ці старапольскай мове яны пісаліся. Ён пераехаў у Маскву па патрабаванню стрыечнага дзядзю Аляксея Мікіціча Трубецкага, які пагражаў спаліць маёмасць і забіць усіх вязняў у Маскве і спустошыць Ваўкавыскі павет, дзе пражываў Юры. Перад ад'ездам ён падараваў маёмасць, атрыманую ад дзядзю Яна Друцкага Сакалінскага і яго жонкі Зоф'і, свайму апекуну К.Валадзкевічу (*заўвага Н.С.*).

многіх прадстаўнікоў старой шляхты спрыяла палітычнаму “прарыву” маладзейшай генерацыі. Сур’ёзным наступствам вайны стала адхіленне ад кіруючых пасадаў пратэстантаў і праваслаўных, якія пайшлі на супрацоўніцтва, адпаведна, з пратэстанцкай Швецыяй альбо праваслаўнай Масковіяй. Гэта спрыяла далейшаму ўмацаванню пазіцый каталіцкай шляхты, што, ў сваю чаргу, вяло да паланізацыі.

Януш і Багуслаў Радзівілы ахарактарызаваныя А.Катлярчуком як патрыёты ВКЛ. Паводле аўтара, яны дзейнічалі на карысць сваёй Радзімы, а менавіта Вялікага Княства. Крах Кейданскай уніі 1655 г. быў звязаны з адсутнасцю адзінства ў шляхецкім асяроддзі, якое было арыентаванае на розныя краіны. Да таго ж Швецыя разглядала ВКЛ як акупаваную тэрыторыю, а не як роўнага прадстаўніка канфедэрацыі. Шведская адміністрацыя ўвяла цяжкія падаткі, што выклікала незадавальненне насельніцтва. Крызіс сярэдзіны 17 ст. вымусіў шляхту ВКЛ кансалідавацца для супраціўлення. Вайна 1655 – 1667 г. вельмі моцна змяніла палітычнае, эканамічнае, рэлігійнае і культурнае жыццё ў краіне. Памяць пра яе ўплывала на палітычныя падзеі яшчэ доўгі час.

У кнізе апублікаваныя дзве карты. Першая прадстаўляе адміністрацыйны і канфесійны падзелы ВКЛ, а другая – ваенныя аперацыі шведскіх войскаў на тэрыторыі ВКЛ у 1654 – 1667 г. Сярод ілюстрацый варта адзначыць публікацыю планаў Гародні Берасця (1655), панарамы Берасця (1657). У дадагках змешчаны пераклады з лацінскай на англійскую мову тэкстаў дэкларацыі прадстаўнікоў розных тэрыторый ВКЛ шведскаму каралю Карлу X Густаву 17.08.1655 г. і пагаднення паміж ВКЛ і Швецыяй 20.10.1655 г., а таксама слоўнік дзяржаўных і павятовых пасадаў. Манаграфію завяршае спіс крыніцаў і літаратуры.

Наталля Сліж (Гародня)

Соболевская О., Гончаров В. Евреи Гродненщины: жизнь до катастрофы. Донецк: Норд – Пресс, 2005. – 375 с.

Сярод прац па гісторыі жыдоўшчыны кніга Вольгі Сабалеўскай і Уладзіміра Ганчарова займае адметнае месца. На старонках свайго даследавання аўтары імкнуцца прасачыць гісторыю жыдоў Гарадзеншчыны з 1795 па 1939 г. Кніга мае тры главы, кожная з каторых прысвечана асобнаму аспекту жыцця жыдоўскай абшчыны: сацыяльнаму, эканамічнаму, культурнаму.

Даследаванне пабудавана на шырокай базе крыніц з архіваў Беларусі, Украіны, Польшчы (Галоўны архіў старажытных актаў) і Ізраіля (Цэнтральны архіў гісторыі жыдоўскага народу).

На першых старонках кнігі аўтары падкрэсліваюць розніцу паміж “жыдом” і “чалавекам жыдоўскага паходжання” і ўводзяць паняцце “літвак”. Да апошніх яны адносяць прадстаўнікоў жыдоўскай супольнасці заходняга рэгіёну Беларусі, якія мелі сваю культурную спецыфіку.

Адметнасць дадзенаму даследаванню надае яго яскравая культуралагічная накіраванасць. Напрыклад, аўтары акрамя яркіх бытавых замалёвак робяць аналіз унутранага свету жыдоў, судносінаў паміж сацыяльным і індывідуальным. Асобна разглядаецца соцыяцэнтрызм культуры літвакаў, аналізуецца

ца іх грамадскае жыццё, структура і функцыі кагалаў, узаемаадносіны дзяржавы і абшчын, мадэрнізацыйныя змены сярэдзіны 19 ст. ды інш.

Ад апісання паўсядзённага жыцця жыдоў 19 ст. аўтары пераходзяць да характарыстыкі іх палітычных прыхільнасцяў. Пры гэтым заўважаецца, што “спецыфічнай рысай жыдоўскага жыцця Гарадзеншчыны ў пачатку 19 ст. з’яўляецца яго палітызацыя. Калі ў 60 – 80-я гг. 19 ст. зыход у палітыку азначаў адрыв у жыдоўскага свету, то ў 10 – 20-х гг. 20 ст. палітычная барацьба пранікла ўнутр яўрэйскай абшчыны” (с. 103). У выніку кагал ператварыўся з рэлігійна-адміністрацыйнага органу ў палітычную і нацыянальную арганізацыю (с. 132).

Разгляд асаблівасцяў эканамічнага жыцця жыдоў Гарадзеншчыны ў канцы 18 – пачатку 20 ст. пачынаецца з аналізу ўплыву на гэтую сферу палітычных і эканамічных працэсаў у Расейскай імперыі, што прыводзілі да скарачэння былых відаў дзейнасці і парушэння гендэрнага стрэатыпа ў гаспадарчай сферы. У якасці прыкладу разглядаецца заняпад ў сярэдзіне 19 ст. факторства (маклерства).

Асаблівую цікавасць выклікаюць старонкі, на якіх разглядаецца гандлёвая дзейнасць жыдоў. Перад чытачом паўстаюць сапраўдныя замалёўкі з натуры. Разам з аўтарамі акупаецца ў атмасферу прыдарожнай карчмы, знаёміцца з асаблівасцямі “пантофлевай пошты”. Адметны стыль выкладання дазваляе адчуць атмасферу жыдоўскіх прадпрыемстваў 19 ст., пазнаёміцца з купцамі і прадпрымальнікамі, уладальнікамі майстэрняў, фатографамі, балагуламі, сойферамі ды інш.

Асобны раздзел прысвечаны асветленню пытання арганізацыі жыдоўскіх земляробчых калоній як на Гарадзеншчыне, так і на Украіне. Аналіз развіцця эканамічнага жыцця дае аўтарам падставы заявіць пра няўдачу дадзенага напрамку палітыкі самаўладдзя ў адносінах да жыдоў.

Эканамічнае жыццё абшчыны развівалася ў цеснай сувязі з культурнымі працэсамі. Іх разгляду прысвечана трэцяя глава даследавання. У ёй чытачу прапанована падарожжа па вулачкам жыдоўскага кварталу з наведаннем сінагогі, жыдоўскага дому і казармаў для рабочых. Наступныя старонкі аддадзены асветленню рэлігійнага жыцця канца 19 – пач. 20 ст. і пытанню матываў хрышчэння.

Валікая ўвага ў даследаванні нададзена асветленню ролі сям’і ў жыдоўскім грамадстве, традыцыям шлюбу і разводу. Аўтары выкарысталі матэматычныя метады для высвятлення зменаў, якія адбыліся ў падыходах да шлюбу ў жыдоў Гарадзеншчыны з сярэдзіны 19 па першую чвэрць 20 ст. Асобна разглядаецца месца жанчыны ў традыцыйным жыдоўскім свеце, у адносінах да дзіцяці, у нараджэнні і выхаванні дзяцей. Дадзеныя параграфы, аднак, не вызначаюцца багаццем фактычнага матэрыялу і аналізам крыніц. Ім больш характэрны пераказ твораў польскіх і расейскіх даследчыкаў.

Значна больш цікавым падаецца аналіз “маральнага і немаральнага”. Ведучы гаворку аб мадэрнізацыйных працэсах нельга было не закрануць праблему “крызісу маральнасці” канца 19 – пач. 20 ст. Дадзены параграф – гэта цалкам аўтарская распрацоўка праблемы прастытуцыі і існавання “дамоў цяпімасці”.

Даследаванне атрымалася грунтоўным і цікавым не толькі для спецыялістаў, але і для ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй жыдоўскай супольнасці на Беларусі. Хочацца пажадаць аўтарам поспехаў у далейшым навуковым пошуку.

Дзмітры Крывавічэй (Менск)

Numizmatika, 2004. Nr 20 (Symposium Kremnica 2003. Dejiny petazn v strednej a vchodnej Eurype: Prednblky = Money History in Central and Eastern Europe: Proceedings. Bratislava 2004) – 210 s.

Чарговы нумар часопіса Славацкага нумізматычнага таварыства апублікаваў матэрыялы канферэнцыі “Гісторыя грошаў у Цэнтральнай і Усходняй Еўропе” (Крэмнаца, 2003).

Прыблізна трэцяя частка тэкстаў тычыцца гісторыі крэмнацкага манетнага двара з 14 па 20 ст., астатняя – гісторыі грашовага абарачэння у Цэнтральнай і Усходняй Еўропе з антычных часоў да Навейшага часу. Гісторыя Крэмнацы прысутнічае ў артыкулах пра здабычу рудаў каштоўных металаў у Крэмнацкім горна-рудным басейне (А.Фінк), пра будынку манетнага двара (П.Зорычак), знаходкі крэмнацкіх манет 1328 – 1526 г. (Я.Хунк), медаль на візіт імператара ў 1751 г. на манетны двор (Д.Кянічак) ды інш.

Гісторыі Вялікага Княства Літоўскага тычацца артыкулы пра дацёрку старажытнейшых манет ВКЛ канца 14 ст. (Э.Рэмецас), тэхніку манетнай справы віленцаў у 17 ст. (Э.Рэмецас і І.Сінчук), праблемы адходаў пры выразанні манетных кружкоў (В.Капіцкі), узнікненне нумізматычнага калекцыяніравання ў Літве ў 19 – пач.20 ст. (Д.Грымалаўскайтэ), грашовае абарачэнне ВКЛ (В.Смілгавічус) ды інш.

Артыкулы надрукаваныя на славацкай, польскай, рускай, ангельскай мовах. Рэзюме падаецца на славацкай ці ангельскай мовах. Наогул, варта адзначыць, што “Нумізматыка” – амаль адзіны ў Еўропе навуковы часопіс, рэдакцыя якога прымае матэрыялы на ангельскай, нямецкай, французскай, іспанскай, румынскай, венгерскай і на ўсіх славянскіх мовах з пазнейшым іх перакладам на славацкую.

E-mail рэдакцыі: zbysek.sustek@savba.sk

Іван Сінчук (Менск)

Die Prussia-Sammlung. Der Bestand der Sammlung im Museum für Geschichte und Kunst Kaliningrad = Коллекция “Пруссия” в фондах Калининградского областного историко-художественного музея. Bremen, 2005 – 112 s.

Пры падтрымцы фонда ЦЭЙТ-Штыфтунг Эбелін і Герд Буцэрыус у Гамбургу і Архелагічнага зямельнага музея ў Шлезвігу выйшла з друку незвычайная двухмоўная кніга. Яе аўтары – нямецкія і расейскія даследчыкі – сумесна аналізавалі знаходку ў Калініградскім (Кёнігсбергскім) форце № 3 каля

30 тыс. розначасовых экспанатаў (2000 г.). Сярод іх археалагічныя знаходкі каменнага веку, ранняга жалезнага веку, позняга сярэднявечча.

Пошукі былі ініцыраваныя пасля з'яўлення ў 1999 г. рэчаў, што паходзілі відавочна з калекцыі “Прусія”, якая да 1945 г. была размешчаная ў Каралеўскім замку. Яна пачала складацца ў сярэдзіне 19 ст. на грамадскіх пачатках і з цягам часу набыла значную навуковую вартасць. У 1945 г. яе не паспелі эвакуіраваць. У выніку самая каштоўная частка трапіла ў сховішча форта № 3.

Летам 1945 г. спецыяльная экспедыцыя у руінах Кёнігсбергскага замка знайшла вялікую колькасць музейных экспанатаў. Яны былі спакаваныя ў 400 скрыняў і 24 мяхі і зніклі назаўсёды ў фондасховішчах Расеі. Далейшыя пошукі у руінах узарванага Кёнігсбергскага замка ў 1950-1960-х г. далі няшмат знаходак. Але ў 1967 – 1969 гг. у час раскопак у замку былі знойдзеныя інвентарныя кнігі фондаў музею з апісаннямі рэчаў і малюнкамі. З дапамогай гэтых кніг удалося атрыбутаваць дэспартызаваныя знаходкі з форту № 3.

Пра гэты форт як месца захоўвання старажытных рэчаў пісалі шматлікія сведкі, але з-за пошукаў “Бурштынавага пакою” звесткам не надавалі ўвагі. У форце стаяла савецкая вайсковая частка, і рэчы спакойна даляжалі да 1981 г.. Потым іх проста выкінулі на вуліцу. “Смещем” са срэбра і золата засыпаліся выбоіны на тэрыторыі форта!

Уступны артыкул пра каллекцыю “Прусія” напісалі дырэктары Шлезвігскага і Калінінградскага музеяў К.ф.Карнап-Борнгейм і Е.Пенкіна. Пра стогадовую гісторыю стварэння каллекцыі “Прусія” распавёў Т.Ібсен, а пра гісторыю калінінградскай часткі калекцыі – А.Валуеў. Аўтарам нарыса пра кёнігсбергскіх археолагаў стаў В.Навакоўскі.

Зараз вялікая частка адрэстаўраваных знаходак выстаўлена у асобным зале Калінінградскага гісторыка-мастацкага музея.

Іван Сінчук

Замки и укрепления Немецкого ордена в северной части Восточной Пруссии: Справочник / Авт.-сост. А.П.Бахтин. Калининград, 2005 – 208 с.

Выданне забяспечана навуковымі апаратам (больш за 500 спасылак), геаграфічным і імянным паказальнікамі, што надае ёй вартасць навуковага інвентара. Для зручнасці чытача ёсць слоўнік, пералік ландмайстраў Прусіі і хохмайстраў Нямецкага ордэна.

Ва Уступе асвятляецца гісторыя Нямецкага ордэна і Усходняй Прусіі, даецца апісанне асноўных элементаў комптурскіх замкаў і спалучаных з імі пабудоваў (фірмары-шпігалі, бані, данцкеры), фартыфікацыйных архітэктурных асаблівасцяў ды інш. Таксама падаюцца асноўныя гістарычныя падзеі, што тычацца замкаў. Апісанне кожнага замка забяспечанае графічнымі і фотаілюстрацыямі. Такім чынам, падрабязна апісана 50 замкаў (Кройцбург, Кёнігсберг, Аленбург, Брандэнбург, Нойхаўзен, Шалаўэрбург, Повунден, Цігенберг, Арнаў, Норденбург, Домнаў, Таплакен, Норкіттен, Пройсіш-Айлаў, Інстэрбург, Цільзіт ды інш.).

Заўважым, што адпаведна сучаснай інструкцыі аб перадачы нямецкіх геаграфічных назваў у расейскай мове, частка мясцін набыла нязвыклія назвы, напр., замест Прэйсіш-Эйлаў падаецца Пройсіш-Айлаў. Па сутнасці кніга – першае рускамоўнае даследаванне аб ордэнскіх замках.

Варта асобна адзначыць, што праціўнікаў ордэна ў тэксце аўтар заве згодна з гістарычнай традыцыяй ліцвінамі.

Іван Сінчук

Miestu praetis. 1. Vilnius, 2004 – 383 p.

Першы выпуск зборніка працаў Інстытута гісторыі Літвы “Мінулае гарадоў” прысвечаны у першую чаргу матэрыяльнай культуры. Рэдактар і складальнік зборніка Г. Вайткавічус падрыхтаваў артыкул пра керамічную вытворчасць у Вільні 14 – 17 ст., Ю. Пошкенэ – расставяла пра сярэднявечную кераміку замка і горада Трокаў, Д. Страздас – пра печы-камянкі ў Вільні. Змяненню ролі археалогіі ў сучасным свеце і праблемах захавання спадчыны гістарычных гарадоў прысвечаны артыкул Р. Чапайэне. Надзвычай цікавы артыкул В. Вайнілайціса, О. Валёненэ тычыцца камп’ютэрных рэканструкцый будынкаў традыцыйнай архітэктуры. Сучасныя спецыяльныя метадыкі даследавання прадстаўлены ў публікацыі А. Селскене, А. Селскіса, В. Пакштаса, Р. Гірайціса.

Іван Сінчук

Монеты и медали (Сборник статей по материалам коллекции отдела нумизматики). Вып. II. Москва, 2004 – 268 с.

Дзяржаўны музей выяўленчага мастацтва імя А.С.Пушкіна выдаў другі зборнік артыкулаў па матэрыялах аддзелу нумізматыкі музея. Асноўныя раздзелы – антычныя манеты, усходнія манеты, медалі і архіўныя матэрыялы. Паколькі антычнасць, куфічная нумізматыка і нумізматыка Залатой Арды маюць непасрэднае дачыненне да беларускай гісторыі, то матэрыялы зборніка знойдуць свайго беларускага чытача.

Увагу напэўна прыцягне артыкул Л.А.Заваротнай аб прыватнай калекцыі А.Г.Голікава (1865-1940), якая складалася з 10 600 антычных, заходнеўрапейскіх і ўсходніх манет. Яны паступілі ў калекцыю музея як дар уладальніка. Дзейнасць А.Г.Голікава як даследчыка, эксперта і калекцыянера асвятляецца на фоне дзяржаўных рэквізіцый, што звычайна сарамліва замоўчваюцца (напр., дэкреты СНК “Аб адмене права спадчыны”, “Аб рэгістрацыі, прыёме на ўлік і ахове помнікаў мастацтва і культуры, якія знаходзяцца ва ўладанні прыватных асобаў, таварыстваў і ўстановаў”, “Аб рэквізіцыях і канфіскацыях” ды інш.). У гэтым зборы ёсць незвычайная рэч – медны солід Рэчы Паспалітай з гербам ВКЛ 1661 г. часоў Яна Казіміра з контрмаркай. У калекцыі А.Г.Голікава таксама захоўваўся даволі рэдкі тынф 1708 г., які адносіцца да г.з. польска-расейскай эмсіі і звязаны з падзеямі Паўночнай вайны.

Дадаецца бібліяграфія апублікаваных працаў А.Г.Голікава і спіс 18 рукапісаў артыкулаў 1923 – 1939 г., якія захоўваюцца ў аддзеле нумізматыкі Дзяр-

жаўнага музею выяўленчага мастацтва. Адным з найбольш цікавых з'яўляецца рукапіс “Крытычнае расследаванне аб “загадкавых фігурках” на златніках і срэбраніках вялікіх князёў Кіеўскіх Уладзіміра і Яраслава Мудрага”.

Іван Сінчук

The great numismatic collections on the Baltic: From coin collections of the sovereigns to national research institutions. St. Petersburg, 2005 – 189 p.

Выданне складаецца з матэрыялаў Міжнароднага сімпозіума, прысвечанага гісторыі нумізматычных калекцый балтыйскага рэгіёну, які адбыўся пад Санкт-Пецярбургам 21-25 кастрычніка 2003 г. Кніга выйшла на ангельскай мове. Дапамогу ў выданні аказалі Нацыянальны музей Даніі і Фінляндыі, Каралеўскі нумізматычны кабінет Швецыі, Расейскі Эрмітаж і Санкт-Пецярбургскі ўніверсітэт.

Уступ належыць аднаму са складальнікаў зборніка дацкаму нумізмату Й.С.Енсену, які таксама падрыхтаваў матэрыял пра гісторыю каралеўскай калекцыі манет і медалёў у Капенгагене. Фінскі даследчык Т.Тальвіо засяродзіў увагу на развіцці буйных музейных нумізматычных збораў Паўночнай Еўропы, а дацкі даследчык Я.Візэн – на гісторыі Каралеўскага кабінету манет у Стэкгольме. Шведскі нумізмат Л.О.Лагерквіст падрыхтаваў нарыс збіральніцкай дзейнасці буйнога палітычнага дзеяча Карла Густава Цесіна і каралевы Луізы Ульрыкі Шведскай, яго суайчыннік Х.Нільссон апісаў гісторыю Мінскабінету ўніверсітэту Упсалы.

Расейскі бок большую частку высылкаў аддаў асвятленню гісторыі нумізматычнай калекцыі Эрмітажу. Ю.Л.Дзюкаў распавёў пра фармаванні часткі калекцыі антычных манет, В.М.Почін і К.В.Ляпёхіна засяродзіліся на нумізматычных схільнасцях Пятра III і, у сувязі з гэтым, на пробным нямецкім альбертусталере 1753 г., А.С.Шчукіна – на шведскіх медалях у калекцыі Я.Я.Рэйхеля, В.А.Калінін – на рускіх манетах гэтай калекцыі, К.В.Ляпёхіна – на гісторыі фармавання расейскай часткі калекцыі Аддзела нумізматыкі Эрмітажа. Артыкул даследчыка В.Ф.Столбы прысвечаны гісторыі недзяржаўнай калекцыі – збору антычных манет вялікага князя Аляксандра Міхайлавіча, унука расейскага імператара Мікалая I.

Іншыя музеі паўночнага рэгіёну Расеі прадстаўленыя артыкулам П.Р.Гайдучова і Л.І.Пятровай пра гісторыю складання нумізматычнай калекцыі Наўгародскага дзяржаўнага музею, якая налічвае каля 124 тыс. экспанатаў, у тл. 88 скарбаў. Калекцыя старажытных расейскіх манет Наўгародскага музея па значнасці з'яўляецца трэцяй ў Расеі (пасля Эрмітажа і Дзяржаўнага гістарычнага музея). Цікава, што такую вагу яна набыла дзякуючы паступленням 1978, 1979, 1984 г. прыватных калекцый сучасных расейскіх збіральнікаў. Уражвае дадатак да артыкула – практ выдання ў трох тамах наўгародскай калекцыі расейскіх манет канца 10 – 17 ст. (каля 9 800 ас. манет і 66 скарбаў). Між іншым, у зборах музея знаходзяцца 7 срэбранікаў часоў Кіеўскай Русі, 21 плацёжны злітак, 14 старажытных манет ВКЛ, 8 – Кіеўскага княства, часоў падпарадкавання ВКЛ.

Іван Сінчук

Monetai radiniai Lietuvoje: Tarptautinei numizmatikos konferencijai skirtos parodos katalogas / Sudarė E.Remecas = Coin Finds in Lithuania: Catalogue of the Exhibition arranged in connection the International Numismatic Conference / Comp. E.Remecas. Vilnius, 2006. – 56 p.

З нагоды міжнароднай канферэнцыі, якая была прысвечаная 150-годдзю Нацыянальнага музея Летувы, была адкрыта выстава “Знаходкі манет у Летуве”. Да пачатку выставы быў выдадзены каталог, які не толькі пералічвае 420 адзінкавых манет і чатыры скарбы, але ўтрымлівае кароткі агляд тапаграфіі знаходак манет у Летуве памерам у 30 старонак аўтарства Эдуардаса Рэмецаса.

Агляд забяспечаны трыма картамі па хр аналагічным перыядам: 1) знаходак 14-15 ст. (з падзелама на стагоддзі згодна з аплікацыяй), 2) знаходак 16 ст., 3) знаходак 17 ст. Сярод паўсотні каляровых ілюстрацый знаходзяцца неардынарныя рэчы, якія напэўна прыцягнуць увагу беларускага чытача – медны фальсіфікат пражскага гроша 14 ст., першыя манеты ВКЛ 14 ст. надзвычай рэдкіх тыпаў (партрэт – звер з пляцёнкай, шчыт з крыжом – звер з пляцёнкай, легенда – звер з пляцёнкай, Пагоня – Калюмны з падвоенымі контурамі), адзін з рэдкіх тыпаў монет, якія адносяць да Ноўгарад-Северскага Карыбута, вельмі рэдкі медны двухкапеечнік Аляксея Міхайлавіча.

У гэксепаведамляецца пра знаходкі на тэрыторыі Віленскага манетнага двара адходаў вытворчасці вальцаваных солідаў Яна Казіміра 1653 г., кружкаў і ажыра бітых срэбных шасціграшовікаў і медных солідаў часу Ціта Лівія Бараціні (1664-1666). Можна пабачыць унікальную знаходку летувіскіх археолагаў – віленскі скарб 2003 г. з манетами першай паловы 17 ст. у зяленапаліваным збане і двух цэлых скарбонках зялёнай і празрыстай палівы.

З гістарычнага пункта гледжання надзвычай цікавыя знаходкі расейскіх манет першай паловы 18 ст., якія ў вялікіх колькасцях знаходзяцца не толькі ў Летуве, але і на іншых тэрыторыях, што адыйшлі да Расейскай імперыі толькі ў канцы 18 ст. Па сённяшні дзень не атрымалася знайсці тлумачэння гэтаму факту.

Асабліва падрабязна апісваюцца нумізматычныя знаходкі з віленскага Ніжняга замку, выяўленнем якіх шмат гадоў займаецца супрацоўнік аддзела нумізматыкі Нацыянальнага музея Летувы і Цэнтра архэалагічных даследаванняў замкаў Эдуардаса Рэмецаса. Храналагічна ахоплены час з антычнасці да першай паловы 20 ст., а тэрытарыяльна прадстаўленыя манеты розных еўрапейскіх краінаў і Залатой Арды.

Карыстанне кнігай палігчае дакладная прывязка ілюстрацый да тэкста, паслядоўнасць у датыроўках названых рэчаў, наяўнасць ангельскага перакладу.

Іван Сінчук

Tarptautine numizmatikos konferencija, skirta Lietuvos nacionalinio muziejaus 150-meiui. Pranešimų tezės. Vilnius, 2006 m. balandžio 26-28 d. = Internacional Numismatic Conference Marking the 150th anniversary of the National Museum of Lithuania. Lectures summaries. Vilnius, April 26-28, 2006 = Международная нумизматическая конференция, посвященная 150-летию Национального музея Литвы. Тезисы докладов. Вильнюс, 26-28 апреля 2006 г. [Vilnius, 2006] – 238 p.

Да міжнароднай нумизматычнай канферэнцыі, якая была прысвечана 150-годдзю Нацыянальнага музея Летувы, выйшаў трохмоўны летувіска-ангельска-расейскі том тэзісаў дакладаў яе ўдзельнікаў з Летувы, Польшчы, Расеі, Беларусі, Украіны, Славакіі, Эстоніі, Латвіі.

Гаспадары канферэнцыі прадстаўлены тэзісамі дакладаў Д.Грымалаўскайтэ (Нумизматычная калекцыя Віленскага музея старажытнасцяў), Р.Ёнайціса і Д.Грымалаўскайтэ (Віленскі скарб 1630-х гг.), Э.Рэмецаса (Манеты Вялікага Княства Літоўскага з Пагоняй і шчытом з крыжам), Д.Жукаўскаса (Скарб “палачкападобных” зліткаў з расклёпанымі канцамі), Э.Іванаўскаса (Новыя знаходкі “драцяных” манет ВКЛ), В.Юшкайціса (Археалагічныя знаходкі манет на тэрыторыі замка Тракайскага паўвострава), Л.Квізіявічыуса (падробка крэдытных білетаў ў Віленскай губерні), З.Дуксы (Віленскія калекцыянеры 19 ст.), С.Саяўскаса (Першыя манеты ВКЛ).

Беларусь прадстаўлена тэзісамі дакладаў І.Шталянкова (Плацежныя зліткі), В.Калясінскага (Адна з першых манет ВКЛ з выяваю льва з лілеяй і калюмнямі), В.Какарэкі (Дзейнасць Гарадзенскай губернскай камісіі па выяўленню скарбаў), І.Колабавай (Фальсіфікацыя расейскіх манет 18-19 ст.), В.Філінава (Грашова-рэчавы скарб з-пад Воршы), В.Рабцэвіча і А.Лова (Ананімны скарб з фондаў Нясвіжскага музея), Ю.Барэйшы (Адна з першых манет ВКЛ з партрэтаю выяваю і нібыта крыжам у шчыце), Д.Гулецкага (Паўтрошы ВКЛ Жыгімонта Старога), І.Сінчука (Беларуска-літоўскі трохфракцыйны рублёва-злотава-грошавы лік канца 18 – пач. 19 ст.), В.Шышанава (Калекцыя А.Р.Брадоўскага ў Віцебскім музеі).

Расейскія даследчыкі адзначыліся надзвычай змястоўнай тэматыкай і грунтоўнай прапрацоўкай новых праблемаў гісторыі грашовага абарачэння ВКЛ. Сярод іх тэкстаў асабліва вызначаюцца арыгінальнасцю тэзісы, якія прадставілі І.Шыракоў (Манеты “памінкі” у дыпламатычных адносінах Масквы і Літвы ў 15 ст.), Я.Ганчароў і А.Трасцьянскі (Манеты рускіх удзелаў Гедымінавічаў), В.Зайцаў (Манеты з контрмаркамі Свідрыгайлы як уладара паловы маскоўскага вялікакняскага домена – Каломны), А.Храменкоў (Праект 1732 г. па нелегальнаму вывазу ў Рэч Паспалітую расейскіх палушак), Г.Ковеневай (Калекцыя медалёў Віленскага музея старажытнасцяў).

Украінскія даследчыкі прадстаўлены тэзісамі дакладаў: А.Пагарэльца, Р.Савава (Пачагак біцця манет на паўднёвых землях ВКЛ у др. пал. 14 ст.), С.Церскага (Археалагічныя знаходкі манет і зліткаў 14 – пачатку 15 ст. на Валыні), Р.Шуста (Манеты ВКЛ у грашовым абарачэнні ўкраінскіх земляў 16 – 17 стст.), К.Хромава (Ноўгарад-северскае насялядоўніцтва джучыдскім дырхэмам 14 ст.),

С.Клімоўскага (Пачатак біцця манет Кіеўскага ўдзельнага княства 14 ст.), Г.Казубоўскага (Грашовое абарачэнне ВКЛ у др. пал. 15 ст.), З.Зразюка (Гісторыя нумізматычнай калекцыі Кіеўскага ўніверсітэту св.Уладзіміра).

Сярод тэкстаў польскіх даследчыкаў вылучаюцца тэзісы Б.Пашкевіча (Заходнія ўплывы на першыя манеты ВКЛ), М.Менцлеўскага (Гісторыя калекцыі медалёў са збораў Станіслава Аўгуста), А.Яворуцкай-Драт (Банкноты і каштоўныя паперы са збору Э.Гуттэн-Чапскага).

Сярод тэкстаў эстонскіх, латышскіх і славацкіх даследчыкаў вылучаюцца тэзісы дакладу прэзідэнта “Асацыяцыі нумізматаў Балты” куратары нумізматычнай калекцыі Музея гісторыі Эстоніі І.Лемуса (Навуковая дзейнасць даследчыка эстонска-літоўска-латышскіх старажытнасцяў Карла фон Шмідта).

Іван Сінчук

Numizmatika. Metraltis 2003-2004. T.4-5. Vilnius, 2006. – 496 p.

Чарговы 4-5 том “Нумізматыкі” Нацыянальнага музея Летувы захавалі свой дызайн і добрую паліграфічную якасць. Структура ўключае артыкулы (з падзелам на нумізматыку, медальернае мастацтва і фалерыстыку, баністыку), публікацыі (знаходкі, музейныя калекцыі, архіўныя матэрыялы), дыскусіі, бібліяграфію, рэцэнзіі і анатацыі, навуковую хроніку. Характэрнай рысай тома з’яўляецца вялікая доля артыкулаў, якія прысвечаны медальернаму мастацтву.

На расейскай мове – тры тэксты: украінскага даследчыка У.Шлапінскага пра манеты ВКЛ на львоўскім рынку 16 – першай паловы 17 ст., І.Сінчука аб гурце як адной з характарыстык расейскіх манет, В.Рузаса і І.Сінчука пра антыкварную падробку медалю “За усмирение польского мятежа 1863-1864” са збораў Нацыянальнага музею Летувы.

Нумізматычныя артыкулы тычацца знаходак венгерскіх манет на тэрыторыі ВКЛ (Э.Рэмэцас), удакладненню датавання грашовай рэформы Аляксандра 1495 г. (Л.Квізікявічус), новых знаходак першых манет ВКЛ (Т.Астраўскас), манет Барыса Гадунова са скарбаў Нацыянальнага музея Летувы (В.Смільгявічус), знаходцы скарбу залатых манет у 18 ст. па архіўным дадзеным (В.Аляксеюнас), знаходцы скарбу ў сярэдзіне 19 ст. па архіўным дадзеным (Л.Квізікявічус), манетных знаходак 2000 – 2004 гг. (Э.Васіляўскас).

Баністыка прадстаўленая адным грунтоўным артыкулам пра абарачэнне фальшывых папяровых грошаў у другой палове 19 ст. у Віленскай губерні, які ўводзіць у навуковы зварот вялізарную колькасць новых архіўных дадзеных пра выкрыванне фальшывых банкнотаў (Л.Квізікявічус).

Іван Сінчук

Тарас А.Е. Войны Московской Руси с Великим княжеством Литовским и Речью Посполитой в XIV – XVII вв. Мн.: Харвест, 2006 – 800 с.

Навукова-папулярная праца Анатоля Тараса, скіраваная да расейскага чытача, уяўляе сабой надзвычай рэдкі на Беларусі тып гістарычнай літаратуры. Яе задачай з’яўляецца азнаямленне расейскага чытача з беларускім бачаннем гісторыі расейска-беларускіх узаемаадносінаў. Справа, якой павінна займацца

дзяржава (напрыклад, летувісы маюць англамоўныя гістарычныя часопісы), у нас – удзел паасобных энтузіястаў.

Аб’ёмная кніга складаецца з чатырох частак (ад чатырох да сямі глаў у кожнай). Частка 1 *Войны Маскоўскай Русі з Вялікім Княствам Літоўскім у 14–16 ст.* уключае аповяд пра Літву і пачаткі літоўска-беларускага гаспадарства і апісанне літвінска-маскоўскіх войнаў 14 – першай паловы 16 ст. Другая частка прысвечаная барацьбе за Лівонію – *Лівонская вайна цара Івана IV (1558–1561 г.)*. Трэцяя частка дэталёва апісвае крызісныя для Маскоўскай дзяржавы падзеі 17 ст.: *“Вялікая смута” у Маскоўскай Русі*. Чацвёртая частка выкладае чарговы шэраг войнаў ад Смаленскай да Трынаццацігадовай – *Войны Маскоўскай Русі з Рэччу Паспалітай у 17 ст.*

У канцы кнігі змешчана бібліяграфія і спіс вялікіх князёў літоўскіх, каралёў Рэчы Паспалітай, вялікіх князёў і цароў маскоўскіх. Кніга ілюстраваная партрэтамі, картамі, малюнкамі, выкананымі ў чорна-белым колерах.

Аповяд вядзецца ў г.зв. “аб’ектыўнай” манеры, без выразнага заангажавання ў які-небудзь бок. Адначасова аўтар завастае ўвагу на фальшывых стэрэатыпах расейскай гістарыяграфіі (многія з якіх расейцы ўспрымаюць як гістарычную праўду, напрыклад, пра вызваленчую місію маскоўскіх войскаў у адносінах да беларусаў) і паказвае іх неадпаведнасць рэальным падзеям. Добра ажыўляюць выклад ўстаўкі тэкстаў і цікавыя фрагменты прац гісторыкаў. Дэталёвае апісанне шматлікіх бітваў, эпізодаў дыпламатычных місій і г.д. прыцягвае ўвагу чытача. Кнігу можна смела рэкамендаваць для пазнавальнага чытання таксама і беларускім грамадзянам.

Аляксандар Краўцэвіч

Габрусевіч С.А., Марозава С.В. Прафесар Ігнат Анацэвіч. Жыццё. Спадчына: гістарычны нарыс. – Гродна: ГрДУ. – 216 с.

Кніга двух гарадзенскіх даследчыкаў прысвечаная прафесару Віленскага ўніверсітэту Ігнату Анацэвічу. Ён быў адным з прадстаўнікоў г.зв. “віленскай гістарычнай школы” першай паловы 19 ст., якая моцна прычынілася да станаўлення беларускай нацыянальнай гістарыяграфіі. Ігнат Анацэвіч стаў першым беларускім даследчыкам гісторыі ВКЛ, знаўцам крыніцаў па беларускаму і літоўскаму сярэднявеччу, спецыялістам па археаграфіі.

Галоўны герой кнігі – знакавая постаць беларускай навукі і культуры першай паловы 19 ст. Між тым на Радзіме да нядаўняга часу яму былі прысвечаны толькі кароткія біяграфічныя нарысы даведкава-энцыклапедычнага характару. Кніга Сяргея Габрусевіча і Святланы Марозавай у вялікай ступені запоўніла гэтую пустку. На падставе шырокага кола крыніцаў прааналізаванае жыццё і дзейнасць чалавека, якога можна лічыць адным з пачынальнікаў беларускай гістарыяграфіі.

Апроч аўтарскага тэксту ўвагу чытача, безумоўна, павінны прыцягнуць выбраныя творы Ігната Анацэвіча, сярод якіх *Заўвагі да ўсеагульнай гісторыі*, Уступ да працы Яна Альбертрандзі *Праўленне Генрыха Валуа і Стэфана Ба-*

торыя, каралёў польскіх ды інш. Таксама варта звярнуць увагу на бібліяграфію прац славутага віленскага прафесара.

Алесь Смалянчук

Надсан А. Pro patria aliena. Кляштар беларускіх айцоў марыянаў у Друі (1924-1938). Мінск, 2006. – 160 с.

Бібліятэка часопіса “Беларускі гістарычны агляд” папоўнілася кнігай Аляксандра Надсана, прысвечанай кляштару беларускіх айцоў марыянаў у Друі у міжваенны час. У назве кнігі (у перакладзе на беларускую мову *Для чужој Бацькаўшчыны*) адлюстраваяцца трагічны лёс друйскай марыянаў, якія можна баранілі свае нацыянальныя і рэлігійныя правы ва ўмовах Польшчы, дзе словы “паляк” і “каталік” многімі ўспрымаліся як сінонімы.

Як пазначыў ва *Уступе* сам аўтар, у кнізе “робіцца спроба прасачыць гісторыю Друйскага кляштару марыянаў ад ягонага заснавання да 1938 г. на фоне тагачаснай палітычнай і рэлігійнай сітуацыі ў Заходняй Беларусі, а таксама ватыканскай *ostpolitik*, што выяўлялася ў дзейнасці Папскай камісіі *Pro Russia*” (с. 6). Як і ранейшыя працы айца А.Надсана яна напісаная на падставе шматлікіх і пераважна раней невядомых архіўных дакументаў, частка якіх знаходзіцца ў фондах Бібліятэкі імя Францішка Скарыны ў Лондане. Большасць гэтых дакументаў паходзіць з збораў біскупа Чэслава Сіповіча.

Алесь Смалянчук

Герольд = Litherland. № 1-2 (13-14). Горадня, 2004.

Выйшаў з друку чарговы нумар навуковага геральдычнага часопіса (выдавец і рэдактар Аляксей Шаланда). Асноўная частка матэрыялаў гэтага нумару, прысвечаная былому Ваўкавыскаму павету Наваградскага ваяводства ВКЛ. Генадзь Семянчук паклапаціўся сабраць і падрыхтаваць да друку частку матэрыялаў навуковай канферэнцыі з нагоды 500-годдзя надання Ваўкавыску Магдэбургскага права (1503-2003).

У раздзелах *Артыкулы* і *Паведамленні* варта адзначыць публікацыі А.Шаланды *Сапраўдны гербуўнік шляхты Ваўкавыскага павету ВКЛ у другой палове 16 – 18 ст.*, Г.Брэгера *Жодзішкі Ашмянскага пав. і яго ўладальнікі ў 16 – пачатку 20 ст.*, Ю.Гардзева *Матэрыялы да генеалогіі і энэграфікі ў Гарадзенскім фарным касцёле*, С.Амелькі *Дзейнасць дабрачынных таварыстваў шляхты ў Беларусі ў канцы 18 – сярэдзіне 19 ст.* ды інш. Увагу даследчыкаў прыцягне таксама раздзел *Крыніцы*, у якім змешчаныя *Пергаміны 1700-1775 гг. у фондах Гарадзенскага дзяржаўнага гісторыка-археалагічнага музея* (А.Шаланда) і *Попіс шляхты Ваўкавыскага павету 1621 г.* (Г.Семянчук).

Алесь Смалянчук